

Kolovári Péter
egyetemi tanár
mindre barátjával

Degré Alajos

Degré Alajos:

Megyei közgyűlések a XVI–XVII. századi török háborúk korában

A XIII. században fejlődésnek indult és a XVI. századra teljessé vált megyei önkormányzat legfontosabb szerve a közgyűlés volt. Nemcsak azért, mert az országos politikában a megyék a közgyűlés útján vettek részt, hisz itt választották és itt látták el utasítással az országgyűlésre küldött követeket, nem is csupán azért, mert itt választották a mindennapi ügyeiket intéző tisztviselőket, hanem azért is, mert a közgyűléseken találkozott a megye apraja-nagyja: a dúsgazdag mágnások a birtokos nemesekkel és az egy telkes parasztnemesekkel, itt szereztek híreket a megyében történekről, és itt alakulhatott ki közvélemény a kis és nagy dolgokról, az országos politikáról és a mindennapok apró, de húsbavágó kérdéseiről egyaránt.

A közgyűlés éppen a török időkben, a legrosszabb közlekedés korában, és a központi kormányzat gyengesége idején fejlődött legerősebbé. A XVIII. században az állandóan működő központi kormányzások hatására a megye hivatali szervezete biztosabb, rendszeresebb lett, de a közgyűlés hatalmát megnyirbálták, egyre több befolyást biztosítva a király emberének: a főispánnak. Ezt igyekezett tágitani, de immár egészen új utakon a XIX. század harmadik évtizedétől kezdve a reformkor.

Az alábbiakban részletesen csak Zala megye közgyűléseit vizsgáljuk, de egyik legkitűnőbb forráskiadványunkban, a Corpus Statutorumban¹ oly bőséggel szólanak meg az összes megyék problémái, hogy lehetőségünk van az egész ország megyei közgyűléseiről képet rajzolni.

I.

Az első kérdésre, hogy mikor, mennyi időnként tartottak közgyűlést, aligha tudunk megnyugtató választ adni. A XVI. században a megye írásbelisége még gyér, a viharos időkben, amikor megyeháza, a megyei iratoknak — köztük a jegyző-

¹ Magyar Törvényhatóságok Jogszabályainak Gyűjteménye (Corpus Statutorum Hungariae). Összeállította Kolovári Sándor és Óvári Kelemen II—V. köt. Budapest, 1890—1904. (Az alábbiakban: C. S.)

könyveknek — állandó, biztonságos őrzőhelye még nem volt, rengeteg irat veszett el az egymást váltó alispánok és jegyzők kezén, nagyon sok még az előtt, hogy bemásolták volna a jegyzőkönyvbe. Zala megyében a XVI. században 1555 óta vezették a megyei jegyzőkönyvet, de gyakran évek teltek el anélkül, hogy egyetlen közgyűlés határozatait is bevezették volna.² De még ha a közgyűlési jegyzőkönyvet elég rendszeresen vezették is, sok minden maradhatott ki belőle. Pl. Zrínyi Miklós főispánságának korában 1645—1664-ig 50 közgyűlésről és 33 sedriáról van bejegyzés a jegyzőkönyvekben. De ezeken kívül fennmaradt közgyűlési iratok feljegyzéseiből és levelekből még további 9 közgyűlésről tudunk.³ Így bizonyos csak az, hogy a XVI. században a legtöbb közgyűlésről 1596-ból és 1598-ból van tudomásunk, mindkét évből 6-ról, de a legtöbb évből csak 2—3-ról. Az 1630-as évekből már átlag évi 5 közgyűlésről van jegyzőkönyv, de van olyan esztendő is, amikor 8-ról. Az 1650-es években a gyűlések száma szaporodott, 1658-ban a sedriákkal együtt 11-ről tudunk, de az 1670-es években megint csak átlag évi 5-ről (a legtöbb 7, a legkevesebb 3). Csak 1710 után találkozunk rendszeresen évi 8—10 közgyűléssel. Bizonyos az, hogy a közgyűléseket pillanatnyi szükség szerint tartották. Ha adó, várerődítés, országgyűlés, választás vált szükségessé, hirtelen is összehívták, máskor hónapokig is vártak vele. Sem törvény, sem statutum nem szabta meg, mikor kellett közgyűlést tartani.^{3a} A gyakorlat szerint az alispán döntött abban a kérdésben, szükség van-e közgyűlésre, hisz a statutumok tömege szerint az ő feladata volt a közgyűlés kihirdetése.⁴ Egy ízben Zala megye közgyűlése a főispánhoz fordult, hogy ha közgyűlést akar tartani, azt hirdesse Lövőre.⁵ A XVIII. században már több statutum megkötötte az alispán kezét, hogy a kitűzésről a főispánnal tárgyaljon, vagy éppen csak az ő tudtával és hozzájárulásával hirdessen gyűlést.⁶ Ugocsa 1726-ban már régi szokásnak mondja, hogy a közgyűlést a főispán tűzi ki.⁷ Maga a közgyűlés csak kivételesen állapította meg a következő közgyűlés idejét.⁸

A közgyűlés helyét azonban igen gyakran az előző közgyűlés határozta meg, mert bizonyos állandóság érvényesült; téli közgyűlések számára pl. egy helységet, nyáriak számára másikat, vagy a megye egy-egy vidéke számára külön-külön egy-

² Zala megyei Levéltár. Zala megye közgyűlésének jegyzőkönyvei. (Az alábbiakban: *Jkv.*) Nincs bejegyzés az 1557., 1559., 1560., 1561., 1563., 1564., 1565., 1569—1579., 1601—7., 1616., 1618., 1621., 1628., 1633., 1650., 1663—70., 1679—1699. évről.

³ Levéltári Szemle. 1966. 659. l.

^{3a} A XVI. században igyekeztek a közgyűlések számát csökkenteni, előírva, hogy csak sürgős szükség esetén hívják össze. *C. S.* II/1. 18—19. l. (Szepes 1567). A XVIII. század elején is évente 4 vagy 6 közgyűlés tartását rendelték el. *C. S.* II/1. 391, V/1. 344. l. (Gömör 1714., Győr 1721). Később rendszeressé vált a havonta tartott közgyűlés. *C. S.* III. 346., 416. l. (Bihar 1715, 1781).

⁴ *C. S.* II/1. 58., 197., 370., 421., IV/1. 249—250., 281—2., 350., 504., V/1. 177., 258. l. (Torna 1597, Gömör 1648, 1746, Ung 1712, Liptó 1642, Trencsén 1650, Nyitra 1665, 1689, Moson 1670, Baranya 1701).

⁵ *Jkv.* 1617. I. 18. Hasonló *C. S.* II/1. 163—4., IV/1. 140. l. (Zemplén 1636, Trencsén 1615).

⁶ *C. S.* II/1. 456., IV/1. 140., 765. l. (Szepes 1747, Nyitra 1726, Pest 1733).

⁷ *C. S.* III. 314. l.

⁸ *Jkv.* 1617. X. 13. *C. S.* III. 90., IV/1. 824. l. (Máramaros 1639, Pozsony 1745).

egy helységet évekre kijelöltek.⁹ Az uralkodó olykor beleszólt a közgyűlés helyének kijelölésébe, de a megye ilyenkor is kitartott álláspontja mellett.¹⁰ Szabolcs megye bizonyos állandósággal tartotta közgyűléseit az 1630-as, 1640-es években Petneházán,¹¹ Sopron megye pedig az 1570-es években felváltva Csepregen, Cirákon, Szentmiklóson és Nemeskéren.¹² Zala megye közgyűlése meg is indokolta, azért hívják a következő közgyűléseket Egerszegre, mert a török Kapornakot felégette. Az egerszegi pestis miatt a közgyűlést Egerszeg helyett Lövőre, a sedriát Zalabérbe, majd mivel a török bizonytalanná tette az utakat és átkelőhelyeket, Körmendre rendeli, vagy ugyancsak a török veszély miatt Szentgrótról Sümegre.¹³ Természetesen rendkívüli alkalmak is voltak, amikor az alispán vagy a főispán saját kezdeményezéséből tűzött ki valahová közgyűlést. Így azután, bár voltak többet látogatott helyek, olykor gyűlést másutt is tartottak.

Így Zalában 1555—67-ig a legtöbb közgyűlést Kapornakon tartották, de Kehidán és Zalaegerszegen is 1—1-et. 1567—1590-ig 18 gyűlést tartottak Egerszegen, 6-ot Szentgróton. 1591—1622-ig 56 gyűlést tartottak Egerszegen, 3—3-at Zalaszentgróton, Zalalövön és Alsólendván, 1—1-et Olláron, Salomvárott, Zalabéren. 1623-tól 1678-ig legtöbbször, szám szerint 109-et a megyén kívüli Körmenden, 45-öt Sümegen, 10-et Zalaszentgróton, 5-öt Zalaegerszegen, 2-t Rábahídvégen (Vas megye), 1700—1713-ig a legtöbbet, 28-at Zalaegerszegen, 5-öt Sümegen, 2-t Zalaszentgróton, 1—1-et Alsólendván, Kanizsán és Nemesapátin.

II.

A közgyűlés kihirdetését az alispán szóban vagy írásban közölte a szolgabírákkal, és azok kötelessége volt, hogy a maguk járásában közhírré tegyék. Az előkelőbb birtokos nemeseket és a mágnások tisztartóit személy szerint keresték fel, vagy nevükre szóló meghívót küldtek, az egy telkes nemeseket rendszerint kurrensék útján (faluról falura vitt körlevél) értesítették. A meghívólevelet, amelyben közölni kellett a közgyűlés tárgyát, 15 nappal, de legalább egy héttel a közgyűlés kitűzött időpontja előtt kellett a meghívottakhoz eljuttatni.¹⁴ A közgyűlés tárgyainak felsorolása azért volt fontos, hogy a mágnások és nagyobb birtokosok kiküldötteiket kellő utasítással láthassák el.¹⁵ Természetesen a főispánt is meg kellett hívni, bár

⁹ C. S. II/1. 209., 291., 305—6., 482., III. 77., 177., IV/1. 370., 504. l. (Gömör 1653, Heves 1682, 1688, Szepes 1747, Szatmár 1634, Ugocsa 1677, Bars 1671, Nyitra 1689).

¹⁰ *Jkv.* 1677. II. 4.

¹¹ Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár. Szabolcs megye közgyűlési jegyzőkönyvei (az alábbiakban: *Szabolcsi jkv.*) 11. köt. 2—10., 250—258. l.

¹² Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár. Sopron megye közgyűlési jegyzőkönyvei (az alábbiakban: *Soproni jkv.*).

¹³ *Jkv.* 1567. II. 16., 1608. I. 6., 1617. I. 18., 1623. V. 1., 1651. VII. 3.

¹⁴ C. S. II/1. 17—8., 222., 370., 403., 469., III. 246., 314., 395., IV/1. 10., 349—350., V/1. 145., 177., 258. l. (Szepes 1567, 1742, Gömör 1656, Ung 1712, Abaúj 1720, Gömör 1746, Máramaros 1703, Ugocsa 1726, Szabolcs 1755, Bars 1576, Nyitra 1665, Vas 1650, Moson 1670, Baranya 1701).

¹⁵ C. S. IV/1. 349—350. l. (Nyitra 1665).

megegett, hogy ez elmaradt.¹⁶ Trencsén, Gömör és Máramaros azt is megkívánták, hogy a közgyűlés idejét az alispán beszélje meg a szomszédos megyékkel is, hogy a több vármegyében birtokos urak is eljöhessenek.¹⁷ Trencsén megye még azt is előírta, hogy a meghívólevelekhez csatolják a kihirdetendő felsőbb utasítások másolatát,¹⁸ de ez nyilvánvalóan végrehajthatatlan volt. Hiszen még amiatt is hangzott el panasz, hogy a távolabb lakók nem kapták meg a meghívót.¹⁹ Máskor, minthogy a meghívóban nem említették az országgyűlés összehívását, ezen a közgyűlésen nem voltak hajlandók a követválasztásról és követutasításról tárgyalni, hanem e célból két héttel későbbre újabb közgyűlést hívtak össze.²⁰

A gyakran több napi járóföldre fekvő közgyűlésre elmenni, katonák és törökök által veszélyeztetett utakon, terhes kötelesség volt. Gondoljunk arra, hogy a tapolcai járás nemes községeiből, vagy a Muraközből Körmedre vagy Sümegre lovaglás milyen súlyos feladatot jelentett. Ezért Zala megyében többször előfordult, hogy oly kevesen jöttek össze, hogy érdemben nem tudtak határozni.²¹ De a többi megyék sem győznek panaszkodni, mennyi kár, késedelem származik abból, hogy a legkülönbözőbb vagyoni állású nemesek a közérdek iránti közömbösségből vagy makacsságból nem járnak el a közgyűlésekre; emiatt néha a közgyűléseken nem tudnak határozni.²² Olykor még a szolgabírák és esküdtek is elmaradoztak. Ezeket néha megbírságoták, máskor tisztükből leváltani rendelték.²³ A távolmaradásnak azonban nemcsak a nehézség vagy lustaság lehetett az akadálya. Gondolhattak a távolmaradók arra is, hogy ezzel terhes határozatok meghozatalát akadályozzák meg. Ezért nem győzik a statutumok figyelmeztetni a nemeseket, hogy a távollétükben hozott határozat őket is kötelezi, a már meghozott közgyűlési határozatot a tisztviselők nem változtathatják meg, és ha a határozat rájuk sérelmes, magukra vessenek.²⁴

A megyebeli nemességet a Jagelló-kori országgyűlésekre emlékeztető módon bírsággal próbálták rászorítani a megjelenésre. Rengeteg statutum rendelte el, hogy az igazolatlanul távolmaradókat bírsággal sújtsák, vagy azt, hogy azokon, akik távolmaradtak, és mást sem küldtek maguk helyett, a szolgabírák a bírságot irgalmatlanul, minden jogorvoslat kizárásával hajtsák be. A bírság rendszerint 12 forintot kitevő három márka, melynek fele vagy máskor kétharmada „a vármegye

¹⁶ C. S. IV/1. 279—80. l. (Nyitra 1650).

¹⁷ C. S. II/1. 197., III. 286., IV/1. 140—141., 281—2. l. (Gömör 1648, Máramaros 1721, Trencsén 1615, 1650).

¹⁸ C. S. IV/1. 281. (1650), 454—5. l. (Turóc 1680).

¹⁹ Jkv. 1593. I. 15.

²⁰ Jkv. 1655. I. 14., 28.

²¹ Jkv. 1612. VII. 9., 1636. VI. 2., 1657. IV. 12., V. 3. Zala megye közgyűlési iratai 1710. III. 30.

²² C. S. II/1. 82., 148—9., 359., 363., III. 76., 108—9., 255., IV/1. 103., 166., 210., 329., 454., V/1. 102., 145., 188. l. (Borsod 1611, Szepes 1630., Heves 1702, Gömör 1706, Szabolcs 1634, 1707, Szatmár 1646, Turóc 1560—1639, 1680, Trencsén 1630, Esztergom 1658, Győr 1622, 1681, Vas 1650).

²³ C. S. IV/1. 26., 378—9. l. (Hont 1581, Bars 1673).

²⁴ C. S. IV/1. 219., V/1. 272. l. (Turóc 1560—1639, Győr 1705).

szükségeire fordítandó”, másik része pedig a végrehajtó alispánokat és szolgabírákat illeti. De valószínűnek látszik, hogy ez csak fenyegetés, a szolgabírák nem siettek barátaikat, atyafiaikat, akiktől újraválasztásuk is függött, megbírságot. Erre mutat éppen a rengeteg rendelkezés.²⁵ Némelyik vármegye évenként is ismétli. Ez tehát inkább annak tünete, hogy a közgyűlések nem voltak eléggé látogatottak, és a látogatottságot a megye vezetői kényszerrel is fokozni kívánták. Néha előfordul kisebb, egy vagy négy forint,²⁶ ritkábban nagyobb, 40 vagy 100 forint bírsággal való fenyegetés,²⁷ sőt egy ízben a felkelő hajduk elleni fegyveres gyűlésről elmaradókat infámiával kívánják sújtani, de ez ellen a mágnások kiküldöttei élénken tiltakoztak.²⁸ Megesett, hogy az első esetben elmaradókra csak 1 Ft., második ízben hiányzókra 2, illetve 6 Ft., harmad ízben már 12 Ft bírságot rendeltek.²⁹ A bírságot csak kivételesen igazították a távolmaradó vagyoni viszonyaihoz, bár ez is előfordult, pl. a mágnásokat és prelátusokat 25 Ft, a nemeseket csak 12 Ft, bírsággal,³⁰ vagy általában a szegényebb nemeseket 1 Ft, a vagyonosokat 3 Ft bírsággal rendelték sújtani.³¹ Sőt olyan részletezés is előfordult, hogy a várral rendelkező urakra 24, a kastéllyal rendelkezőkre 12, a birtokos nemesekre 6, a kurialistákra falunként 3 Ft bírságot rendeltek.³² A fenyegetés ürességét mutatja, hogy Vas megye 1650 márciusában bírság terhével hirdetett közgyűlést, de a bírságot május 20-án elengedi, csak a jövőre tartja fenn.³³ Bár Zala megyében az is megesett 1598-ban, hogy a közgyűlésről igazolatlanul távol maradt és más által sem képviselt 3 főúrra és 6 birtokos nemesre a közgyűlés kiszabta a bírságot. Természetesen megint más kérdés, hogy ezt behajtották-e rajtuk.³⁴

III.

Bár a fentiekből láthatóan a közgyűléseken az egész megyei nemesség részvételét megkövetelték, leglényegesebbnek azt tartották, hogy a főurak és a nagybirtokos nemes urak megjelenjenek. Ennek valószínűleg anyagi okai voltak. Egy

²⁵ *Jkv.* 1586. XI. 16., 1617. X. 13., 1642. IX. 11., 1652. VII. 15., C. S. II/1. 71., 82., 105., 163—4., 269—70., 359., 363—5., 469., III. 2—3., 76., 93., 108—9., 255., 269—70., 328., IV/1. 3., 13., 19., 103., 105., 210., 254., 267., 281., 319., 391., 475., 485., V/1. 28., 102., 142., 162., 188., 210., 230. l. (Torna 1608, Borsod 1611, 1616, 1684, Zemplén 1636, Ung 1673, Heves 1702, Gömör 1706, Abaúj 1707, Szepes 1747, Szabolcs 1553, 1634, 1707, Szatmár 1639, 1646, Csongrád 1733, Bars 1576, 1577, 1580, 1607, Turóc 1560, 1605, Liptó 1644, 1674, Trencsén 1650, Esztergom 1656, Árva 1685, 1686, Sopron 1580, Győr 1622, 1662, 1681, Vas 1649, Komárom 1694).

²⁶ *Jkv.* 1555. C. S. II/1. 58., IV/1. 529., V/1. 31. l. (Torna 1597, Esztergom 1658, Győr 1582).

²⁷ C. S. II/1. 148—9., III. 155. l. (Szepes 1630, Szabolcs 1669).

²⁸ C. S. IV/1. 107—8. l. (Nyitra 1607).

²⁹ C. S. II/1. 58., 117. l. (Torna 1598, 1618).

³⁰ C. S. IV/1. 258., 367. l. (Bars 1646, 1649).

³¹ C. S. II/1. 222. l. (Gömör 1656).

³² C. S. IV/1. 594. l. (Trencsén 1702).

³³ C. S. V/1. 145. l.

³⁴ *Jkv.* 1598. IV. 24.

izben Trencsén megye megyeházat kívánt vásárolni, de a mágnások és vagyonos nemesek távolléte miatt ez ügyben nem tudtak határozni.³⁵ Ebben az esetben nyilvánvaló, hogy a vásárlás költségeit elsősorban a nagyuraknak kellett volna előteremteni, ők a távollétükben hozott határozatot nem lettek volna hajlandók magukra kötelezőnek elfogadni, tehát az ügyet inkább a következő közgyűlésre halasztották. Ugyanezt kell sejtenuünk az adókivetés ügyben való határozathozatalra vonatkozóan is, mert az adó nagy részét a nagybirtokosok uradalmain kellett volna behajtani, amit az ő hozzájárulásuk nélkül meg sem próbálhattak. Ezért találkozunk sorozatosan az olyan megjegyzésekkel, hogy a mágnások távollétében a közgyűlés határozatot nem hozhatott, még ha voltak is jelen, különösen egy telkes nemesek.³⁶ Ez teszi érthetővé a statutumok olyan kijelentéseit, hogy azokat a nagyobb birtokosok hozzájárulásával hozták.³⁷ De ez magyarázza meg azt is, miért jegyezték fel a közgyűlési jegyzőkönyvbe — ha ugyan egyáltalában feljegyezték — Zala megyében 1598-ig csak a főispán és a mágnások (Zrínyiek, Bánffyok, Batthyányok, Nádasdyok, Chorom-ok, Dersffyok) nevét, mint jelenlevőket, a többieket még általánosságban sem említve. Nagyon sokszor előfordul, hogy a jegyzőkönyvben fel sem jegyzik, ki volt ott. Ha a jegyzőkönyv e kérdéssel egyáltalában foglalkozik, csak a mágnások és követeik nevét jegyzi fel, de 1598 után legalább általánosságban hozzáteszi: és számos más nemes, — vagy éppen: és számos vagyonosabb és egy telkes nemes. Csak 1671-től jegyzik fel a jelenlevő birtokos nemesek egy részének, alispánoknak, szolgabíráknak, várkapitányoknak nevét is.³⁸

Nem kívánták viszont sem a mágnásoktól, sem a nagyobb birtokú nemesektől, hogy személyesen jelenjenek meg, megelégedtek azzal, ha megbízottat küldtek (*nuntius, ablegatus, homo, legatus, plenipotentiarius*).³⁹ A mágnás követe rendszerint uradalmi tisztviselője volt, urának személyét képviselte. Ezért a közgyűlési jegyzőkönyvbe már 1581-ben kezdték feljegyezni, kinek a követe jelent meg (a követ nevét még a XVII. század végén sem igen írták be a jegyzőkönyvbe). Olyannyira fontos személyek voltak a követek, hogy a XVII. század végétől, mikor kezdtek közgyűlési ülésrendet előírni, a követeket mindig az asztalhoz ültették, míg más nemesek hátul ültek. Nem egyszer a táblabírák a követek után következtek az ülésrendben.⁴⁰ A követektől megbízólevelet (*litterae credentiales*) kívántak. Aki ilyen megbízólevél nélkül távol levő nevében felszólalt, azt bírsággal

³⁵ „Propter absentiam dominorum et potiorum nobilium.” C. S. IV/1. 166. l. (Trencsén 1630).

³⁶ „Sine magnatibus, nobiles nihil quicquam delibere possent.” *Jkv.* 1612. VII. 9. Hasonló *Jkv.* 1657. IV. 12., V. 3.

³⁷ „Per potentium determinationem.” C. S. II/1. 363., IV/1. 13. l. (Bars 1577).

³⁸ *Soproni jkv.* I. 981., 989. l. (1670). Jelenlevőként feltüntetve az alispán, a vas megyei alispán, a kincstári birtokok jószágkormányzói és Sopron város követei név szerint.

³⁹ C. S. III. 108., IV/1. 12., 140., 148., 281—2., V/1. 111., 129., 193., 259. l. (Szatmár 1646, Bars 1577, Trencsén 1615, 1650, Nyitra 1618, Sopron 1629, Zala 1642, Vas 1684, Baranya 1701).

⁴⁰ C. S. III. 394., IV/1. 516., V/1. 258—9., 433—4. l. (Szabolcs 1755, Liptó 1636, Baranya 1701 Somogy 1725).

fenyegették.⁴¹ A megbízólevelet azonban nem kellett hitelesített formában kiállítani. Egyszerű levél (*litterae missiles*) is megfelelt.⁴² Ha a követ a kiküldő mágnás állandó alkalmazottja volt (*conductitius*), külön megbízólevél nélkül is megjelenhetett.⁴³ Azt viszont megkívánták, hogy a követ kellő tájékoztatással és utasítással (*instructio*) el legyen látva,⁴⁴ hogy ura nevében állást foglalhasson, ha kell, szavazhasson. Éppen ezért kellett a közgyűlést hirdető levélben annak tárgyát is megjelölni.

Némelyik megye az egyszerű birtokos nemeseknek a követküldést nem tette lehetővé, hanem személyes megjelenésüket kívánta.⁴⁵ Nem tudjuk azonban, hogy ez általános elv lett volna. Más megyék ugyanis csak általában írták elő, hogy a nemesek maguk helyett atyafiaikat is kiküldhetik.⁴⁶

Az egy telkes (taksás, bocskoros), valamint a városban lakó nemesek többen közösen küldhettek egy követet. Rendszerint megelégedtek falunként egy, nagyobb faluból két követtel,⁴⁷ másutt családonként egy tagnak kiküldését kívánták,⁴⁸ de akadt olyan megye is, amelyik megelégedett azzal, hogy az ilyen nemesek maguk közül összesen 6, 5, 4, de legalább 3 embert küldjenek a gyűlésre.⁴⁹ Minthogy kívánatos jog volt, hogy ne kelljen személyesen megjelenni, vagy követet küldeni, némely megye meghatározta, kiket kell birtokos nemesnek, és kit egy telkes nemesnek tekinteni. A legvilágosabb meghatározás Torna megyéé, mely szerint birtokos nemes csak az, akinek legalább egy jobbágya és két zsellére van.⁵⁰ Más megyék csak a nemes által viselendő terhek szerint kategorizáltak. Legtermészetesebb választóvonal az: akinek jobbágya van, az birtokos nemes,⁵¹ máskor azonban a megye csak az egy portával bíró nemeseket emelte a kurialisták (egy telkesek) fölé.⁵² Az is előfordult, hogy csak a közgyűlés által birtokos nemesnek elismert személyt számolták ilyennek.^{52a} Megeesett, hogy birtokos nemes azon a címen, hogy jobbágyainak házai elégték, belőlük jövedelme nincs, az egy telkesek közé kérte számítani magát. Ezt azonban a közgyűlés nem fogadta el.⁵³ Természetesen ennek megfelelően korlátozták az egy telkesek közgyűlési szavazati jogát is. Hangsúlyozták

⁴¹ C. S. II/1. 365., IV/1. 247., 283., 454. l. (Abaúj 1707, Trancsén 1641, 1650, Turóc 1680), *Jkv.* 1656. III. 20.

⁴² *Jkv.* 1587.

⁴³ C. S. IV/1. 281—2. l. (Trancsén 1650).

⁴⁴ C. S. IV/1. 594., V/1. 111. l. (Trancsén 1702, Sopron 1629).

⁴⁵ C. S. II/1. 247., IV/1. 140., 281. l. (Heves 1667, Trancsén 1615, 1650).

⁴⁶ C. S. V/1. 30 (Sopron 1581).

⁴⁷ *Jkv.* 1555., C. S. IV/1. 140., 210., 282., 454., 594. l. (Trancsén 1615, 1650, 1702, Turóc 1560—1639, 1680), *Soproni jkv.* 35. l. 1580. I. 8.

⁴⁸ C. S. II/1. 17—8. l. (Szepes 1567).

⁴⁹ C. S. II/1. 275. l. (Gömör 1677).

⁵⁰ C. S. II/1. 324., 397. l. (1696, 1716).

⁵¹ C. S. II/1. 36. l. (Zemplén 1577).

⁵² C. S. II/1. 34., 45. l. (Abaúj 1582, 1576).

^{52a} C. S. II/1. 386. l. (Borsod 1713).

⁵³ *Soproni jkv.* I. 71. l. 1580. II. 25.

ugyan, hogy a közgyűlésen mindenkinek szólási és szavazási joga van,⁵⁴ sőt olykor azt is, hogy helytelen volt az a korábbi gyakorlat, mely szerint az egy telkeseknek hallgatást parancsoltak, de hozzátették, a szavazatokat nem annyira számlálni, inkább mérlegelni kell.⁵⁵ Akadt megye, amely a képviseletnek megfelelően egy nemes falunak egy szavazatot adott,⁵⁶ ami összhangban van azzal a gyakorlattal, hogy egy nemes falu egy követet küldött. Feltehető, hogy ez szélesebb körben elterjedt. A XVIII. században már elvi érveléssel is kijelentették, hogy a szavazati jog csak a birtokos nemeseket illeti.⁵⁷ Így jöttek létre azok a kis létszámú, előkelő gyűlések, melyeket a reformkor konzervatívjai visszasírtak.⁵⁸ Ez a szűkkörűség a török időkben — legalább elvben — nem létezett.

Ellenkezőleg, volt megye, amelyik előírta, hogy az adózó faluk bírái is harmadmagukkal jelenjenek meg a közgyűlésen, „ha ezt a szükség úgy kívánja”,⁵⁹ de még a XVIII. század elején is Zólyom megye elrendelte, hogy a közgyűlési meghívó körleveleket közölni kell az adózó falvakkal is,⁶⁰ nyilvánvalóan abból a célból, hogy ha az adózó falu szükségesnek tartja, követet küldhessen a közgyűlésre. Tolna megye még 1754-ben is csak annyiban korlátozta a jobbágyok közgyűlési megjelenését, hogy ha a falunak valami kérelme, jelenteni valója van, azt falunként egy ember hozza a közgyűlésre, ne több.⁶¹ Viszont Gömör megye már 1690-ben elrendeli, hogy a paraszti állapotú embereket tartsák távol a közgyűléstől, akadályozzák meg belépésüket,⁶² Komárom megye pedig a XVIII. század végén ugyanezen a vonalon még messzebb megy, a parasztok közgyűlési megjelenését a nemesiség sérelmének minősíti, és annak kihirdetését rendeli, hogy ha a jobbágyoknak valami kérelmük van, a szolgabíró útján forduljanak a közgyűléshez.⁶³

Természetesen a szolgabíráknak, jegyzőnek, tiszti ügyésznek, a táblabíráknak jelen kellett lenniük a gyűlésen,⁶⁴ de mulasztások lehettek e téren, ha ezt még a XVIII. századi statutumokban is hangsúlyozni kellett. A XVI. században pedig olykor annak feljegyzésére is sor került, hogy a közgyűlést a jegyző távollétében tartották meg.⁶⁵

Akinek valami kérelmét tárgyalták, pl. címereslevelét hirdettette ki, szintén személyesen kellett megjelenjék.⁶⁶

Még hozzátétőleges szám szerinti adataink sincsenek a közgyűlésen megjelentek

⁵⁴ C. S. IV/1. 454—5. l. (Turóc 1680).

⁵⁵ C. S. IV/1. 218. l. (Turóc 1560—1639). Hasonló C. S. V/1. 534. l. (Baranya 1742).

⁵⁶ C. S. IV/1. 159. l. (Nyitra 1629).

⁵⁷ C. S. II/1. 483. l. (Szepes 1747).

⁵⁸ *Virozsól: Staatsrecht des Königreichs Ungarn*. Pest 1866. III. köt. 110. l.

⁵⁹ C. S. V/1. 137. l. (Komárom 1647).

⁶⁰ C. S. IV/1. 728. l. (1727).

⁶¹ C. S. V/1. 596. l.

⁶² C. S. II/1. 312. l.

⁶³ C. S. V/1. 696. l. (1792).

⁶⁴ C. S. III. 257., 396., IV/1. 445—6. l. (Csongrád 1660, Máramaros 1709, Nyitra 1679).

⁶⁵ *Soproni jkv.* I. köt. 33. l. (1579).

⁶⁶ C. S. IV/1. 319. l. (Esztergom 1656).

számáról; közvetett adataink szerint azonban nem lehettek ezek nagyon népes gyülekezetek. Egerszegen 1596-ig a templomban tartották a gyűlést, akkor nézeteltérésük támadt a püspökkel.⁶⁷ A templom még a XIV. században épült, és az 1750-es években már szűknek bizonyult az akkor 1000 lelket nem sokkal meghaladó városnak. De ebben még sokan elfértek volna. 1617 után azonban a gyűlést rendszerint az egerszegi várban tartották, melynek elég pontos e korbeli leírását ismerjük,⁶⁸ ott azonban nem volt akkora terem, mely népesebb gyülekezetet befogadhatott volna. Tartottak közgyűlést a szentgróti várban is, melynek részletes leírása ugyan nem maradt ránk, de az összes adatok az egerszeginél kisebb, mindössze kápolnával rendelkező kőépületnek mutatják.⁶⁹ Kőrmenden viszont a gyűlést nem a kastélyban, hanem Batthyánnak egy másik házában tartották,⁷⁰ melyet Zala megye javított ki. Nem valószínű, hogy e nyomtalanul eltűnt házban nagyobb helyiség lett volna.

De nem lehettek népesek a közgyűlések azért sem, mert olykor — sürgős szükség esetében — a közgyűléseket nagyon sűrűn egymás után tartották. Pl. Sopron megye 1580-ban két héten belül két közgyűlést tartott, egyet Cirákon, a másikat Csepregen.⁷¹ Nyilvánvalóan csak egy-egy vidék nemességét kívánták mindegyik gyűlésre összegyűjteni, de az is érthető, hogy aki mindkét vidéken birtokos volt, csak az egyik gyűlésre ment el. Szabolcs megyében 1638-ban hat héten belül öt közgyűlést hívtak össze, még hozzá ugyanarra a helyre.⁷² Ezt talán a megyének a király és az erdélyi fejedelem közötti nehéz helyzete indokolta. Mindenesetre csak nagyon szűk vezető réteg jöhetett össze ilyen sűrűn. Így azután elképzelhető, hogy akadt olyan közgyűlés is, amelyen az alispánon, szolgabírákon, esküdteken és táblabírákon kívül más nem jött össze, mégis statutumot alkottak, mert azt sürgősnek találták.⁷³

A főispán jelenlétét a közgyűlésen nem tartották szükségesnek. Persze lehettek főispánok, akik a távollétükben hozott határozatokat egyszerűen nem tartották érvényesnek, ezért több statutum is hangsúlyozta, hogy a határozatok a főispán jelenlététől függetlenül érvényesek, hatályuk az alispánra is kiterjed.⁷⁴ Természetesen a nemességnek is, a főispánnak is érdeke volt, hogy a főispán tudjon a közgyűlésen történekről, ezért a főispán kiküldötte majdnem mindig jelen volt a közgyűlésen, bár voltak ez alól kivételek.⁷⁵ A főispáni hatalomnak XVIII. századi növekedésére jellemző, hogy Baranya megye még 1722-ben úgy rendelkezik, hogy ha a főispán távol marad, a közgyűlés jegyzőkönyvét és iratait sem az alispán, sem

⁶⁷ *Jkv.* 1596. IX. 4.

⁶⁸ *Orsz. Levéltár U. et C.* 46/74.

⁶⁹ Zala megyei Levéltár. *Iványi Béla* kézirata Zalaszengrót történetéről, 8—10. l.

⁷⁰ *Jkv.* 1651. X. 19.

⁷¹ *Soproni jkv.* I. 35. l.

⁷² *Szabolcsi jkv.* XI. köt. 2—3. l.

⁷³ *C. S.* II/1. 254. l. (Abaúj 1670).

⁷⁴ *C. S.* II/1. 135., III. 171. l. (Sáros 1626, Szabolcs 1675).

⁷⁵ *Jkv.* 1598. VII. 6., 1620. V. 21., 1637., 1650. XII. 6. stb.

a jegyző ne terjessze a főispán elé, de ezt már a következő évben megváltoztatták.⁷⁶

Az újonnan kinevezett főispánnak a közgyűlés előtt esküt kellett tennie. Ezt a beiktatási alkalmat Turóc és Torna megye már a XVII. század elején arra használta fel, hogy a beiktatott főispántól — a királyi választási feltételek mintájára — bizonyos „punktumok” elfogadását kívánja. Ilyenek voltak a nemesi privilégiumok megőrzése, az alispánválasztásban a már megválasztott alispán megerősítésével való megegyezés.⁷⁷ Sőt Turóc elvi éllel is leszögezte, hogy a közgyűlésen alkotott statutumot a főispán erősítse meg, ne mondjon ellen. A főispán ebbe bele is nyugodott, csak az alispánválasztás tekintetében kívánt vele való előzetes tárgyalást. A közgyűlés azonban nem fogadta el a főispán jelölési jogát, s az alispánválasztás megtagadásával fenyegetőzött arra az esetre, ha ezt megpróbálná gyakorolni.⁷⁸

A XVI. században a megye a főispánt még csak összekötő szervnek tekintette a király felé. Zala megye felkérte ugyan, hogy a katonaság elleni panaszokat terjessze a király elé, de máskor arra hívta fel, hogy az adózásban járjon elő jó példával.⁷⁹ A XVII. század végén már több megye belenyugodott abba, hogy a tisztújító gyűlést (*congregatio restauratoria*) a főispán hívja össze.⁸⁰ A XVIII. században a főispán már megköveteli, és ezt a közgyűlés jegyzőkönyvbe foglalja, hogy a közgyűlést az alispán a főispánnal — vagy ha ő távol van, megbízottjával — való előzetes megbeszélés alapján hirdesse ki, sőt a közgyűlésen tárgyalandó ügyeket, különösen a felsőbb hatóságok rendeleteit előre közölje vele.⁸¹ Ekkor már inkább a főispán terjeszt javaslatokat a közgyűlés elé.^{81a} Turóc megyében ilyen kívánságok már jóval korábban is felmerültek.⁸²

Közgyűléseken kívül részleges gyűléseket (*particularis congregatio*) is szoktak tartani. Zala megyében először 1595-ben nevezték ilyennek a gyűlést, és 1675-ig összesen 20 részleges gyűlést vezettek a jegyzőkönyvbe. Rendszerint más helyen tartották, mint a közgyűlések legtöbbször: Olláron, Szentgróton, Sümegen, de előfordult, hogy 1599-ben és 1600-ban, mikor a legtöbb közgyűlést Egerszegen tartották, ugyanott *particularis congregatiót* is tartottak. 1654-ben, 1675-ben pedig a közgyűlések akkori rendszeres helyén, Körmenden is volt partikuláris gyűlés. Úgy látszik, az különböztette meg a közgyűléstől, hogy ide csak egy vidék, nem pedig az egész megye nemességét hívták meg. Tárgyait illetőleg nem igen különbözött a közgyűléstől. Ezen is tartottak szolgabíró-, esküdt- és jegyzőválasztást, intézkedtek különféle panaszok ügyében.⁸³ Csak a XVII. század legvégén kezdték hangsúlyozni, hogy sem az adókivetést, sem a magánkérélmeket nem lehet a rész-

⁷⁶ C. S. V/1. 359., 363. l.

⁷⁷ C. S. II/1. 119—20., IV/1. 214—5., 224., 451. l. (Torna 1619, Turóc 1560—1638, 1680).

⁷⁸ C. S. IV/1. 80., 82. l. (1598).

⁷⁹ Jkv. 1592. II. 19., 1600. I. 4.

⁸⁰ C. S. II/1. 320., IV/1. 502—3. l. (Abaúj 1682, Liptó 1689).

⁸¹ C. S. II/1. 420—21., III. 389., V/1. 587. l. (Szepes 1746—7, Csongrád 1760, Vas 1752).

^{81a} C. S. IV/1. 710., 740., 781. l. (Nyitra 1726, Liptó 1730, Trencsén 1756).

⁸² C. S. IV/1. 216—7. l. (1560—1639).

⁸³ Jkv. passim.

leges gyűléseken tárgyalni, részleges gyűlést akkor hívjanak össze, ha a nádortól vagy más felsőbb hatóságtól érkezett rendelkezés ügyében kell sürgősen intézkedni.⁸⁴ Ekkor kezdenek ügyelni arra is, hogy a közgyűlést a részleges gyűléssel össze ne tévesszék,⁸⁵ ekkor válik elvvé, hogy a közgyűlés magasabb hatóság, melynek határozatait a részleges gyűlésen nem szabad módosítani.⁸⁶

IV.

Zala megye első közgyűlési jegyzőkönyvei igen hiányosan maradtak fenn, de a fennmaradt jegyzőkönyvek arra mutatnak, hogy világos megkülönböztetést tettek a közgyűlés és a megyei törvényszék (*sedria*) között. A közgyűléseken ugyanis 1618 előtt nem tárgyaltak pereket. Más megyékben ez nem volt már ekkor sem így elkülönítve. Szabolcs megyében például a legrégebbi jegyzőkönyvekben meg sem jelölték, hogy sedriát tartottak e vagy közgyűlést. Ugyanazon az ülésen tárgyaltak pereket, választottak esküdteket, sőt alispánt is.⁸⁷ Sopron megye kifejezetten közgyűlésnek nevezett ülésein is tárgyaltak pereket.⁸⁸ Amint azonban a török egyre nagyobb tért foglalt a megyében, a közállapotok zavarosakká váltak. Zala megyében is 1598-ban sedrián szerkesztették meg az országgyűlési követek utasítását, 1643-ban sedrián tárgyaltak a sümegi vár megerősítéséről, 1641-ben és 1673-ban sedrián választották a szolgabirákat,⁸⁹ viszont igen gyakran találkozunk közgyűlési jegyzőkönyvekben perek tárgyalásával. Ez az összekeveredés nyilvánvalóan abból származott, hogy a sedriát közvetlenül a közgyűlés befejezése után tartották meg, a közgyűlési ügyek áthúzódtak másodnapra, a sedriára is stb.⁹⁰ Számos más megyében még statutumokban is összekeverték a két intézményt, teljesen egyformán rendelkeztek róluk.⁹¹ Sőt elvileg is elrendelték, hogy az elfogott gonosztevők felett a közgyűlésen is lehet ítélni,⁹² hogy az alispán vagy a szolgabírók ítélete ellen beadott fellebbezés ügyében a közgyűlésen döntsenek.⁹³ Trencsén és Turóc megye már a XVII. század elején észrevette a közigazgatási és bírói fórum ilyen összekeveréséből származó hátrányokat, és statutumban szögezte le, nem helyes egyszerre, egy helyre kítűzni a sedriát és a közgyűlést.⁹⁴ De csak a XVIII. század elején kezdték a megyék a később oly sokat idézett rendelkezést hozni, hogy a

⁸⁴ C. S. II/1. 320., 364—5., 422., 457., IV/1. 502—3. l. (Abaúj 1682, 1707, Gömör 1746, Szepes 1747, Liptó 1689).

⁸⁵ C. S. II/1. 370. l. (Ung 1712).

⁸⁶ C. S. II/1. 375., III. 337., IV/1. 673., 682. l. (Ung 1712, Ugocsa 1736, Pest 1725, Pozsony 1725).

⁸⁷ Szabolcsi jkv. 1. köt. 100., 118. l. (1553. febr. 20.).

⁸⁸ Soproni jkv. 1579. 2—3. l.

⁸⁹ Jkv. 1598. I. 9., 1641. II. 20., 1643. IV. 23., 1673. III. 21.

⁹⁰ Jkv. 1600. V. 25., 1623. V. 25.

⁹¹ C. S. II/1. 147., III. 302—3., IV/1. 20., 71. l. (Szatmár 1724, Borsod 1630, Liptó 1580, Trencsén 1595).

⁹² C. S. II/1. 379—380., III. 74. l. (Ung 1713, Szatmár 1633).

⁹³ C. S. II/1. 315., 328—9. l. (Gömör 1691, Borsod 1696).

⁹⁴ C. S. IV/1. 140., 225., 281. l. (Trencsén 1615, 1650, Turóc 1560—1639).

sedrián is, a közgyűlésen is, a számvizsgáló és egyéb bizottságokban is csak az oda tartozó ügyeket lehet tárgyalni (*sedria sit sedria, congregatio autem congregatio*).⁹⁵

Nem tudjuk pontosan meghatározni, milyen ügyek tartoznak a közgyűlés hatáskörébe. Csak példálózóan soroljuk fel, hogy Zala megye közgyűlésein milyen ügyeket vettek jegyzőkönyvbe. Az első — igen röviden jegyzőkönyvezett — közgyűlések majdnem mindenikén alkottak statutumot, azaz jogszabályt a legkülönbözőbb ügyekben. Ez a statutumalkotás csak 1595 után kezd ritkulni, amikorról már több közgyűlés jegyzőkönyve maradt fenn, de még ekkor is minden harmadik-negyedik közgyűlés jegyzőkönyvében olvashatunk statutumot.

Másik nagyon sűrűn előforduló ügy az adókivetés, illetve a megyére kivetett adóösszegnek az egyes adózókra való kirovása volt. Számos megye statutumban is leszögezte, hogy ezt mindig közgyűlésen kell eldönteni.⁹⁶ Hasonlóan a közgyűlés kellett hogy tárgyalja a katonaság ellátását és szállásainak elosztását.⁹⁷ Már a XVI. század utolsó évtizedeiben igen sűrűn tárgyalnak a várak megerősítéséről és az ehhez szükséges ingyen munkáról. Ez változatlanul fontos téma maradt az egész XVII. századon át. 1593-ban olvashatunk először országgyűlési követek választásáról, és részükre utasítás kidolgozásáról. Az igen sűrűn tartott országgyűlések miatt ez a közgyűlések fontos témája lesz. Már 1599-ben találkozunk az országgyűlési követek beszámolásával is, ami szintén rendszeressé válik. Akadt megye, amelyik ezt arra használta fel, hogy leszögezte, nem ért egyet a megalkotott törvények némelyikével, és annak a legközelebbi országgyűlésen való eltörlését követeli.⁹⁸ A XVI. század utolsó éveitől kezdve minden közgyűlésen találkozunk a király és kormányhatóságok rendeleteinek kihirdetésével. Csak a XVIII. század közepén tették lehetővé, hogy az ilyen rendeleteket, ha azok ügyében határozatra nem volt szükség, az alispán egyszerű körlevelek útján tegye közzé.⁹⁹

Már a XVI. század utolsó éveiben találkozunk nemesítő levelek (*armales*) kihirdetésével. Ekkor ezt még nem csupán arra szolgáló ellenőrzésnek tekintették, nem eszközölt-e ki valamelyik jobbágy földesura tudta nélkül nemesítő levelet,¹⁰⁰ hanem az újonnan nemesített személy befogadásának. Pozsony megye pl. úgy határozott, hogy ha az újonnan nemesített személynek nincs fekvő jószága a vármegyében, és így nem képes a nemesi terhek viselésére, nem számítható a megye nemesei közé, és kiváltságlevele ki sem hirdethető.¹⁰¹ Ide számítható a birtokos nemesül való — már említett — elismerés is.¹⁰²

A főispánnak a közgyűlésen kellett esküt tennie, de lemondását is jegyzőkönyvbe

⁹⁵ C. S. II/1. 391., 393. l. (Gömör 1714).

⁹⁶ C. S. II/1. 319., IV/1. 142—3, 314. l. (Abaúj 1691, Trencsén 1615, Zólyom 1654).

⁹⁷ C. S. III. 363., IV/1. 781. l. (Bihar 1745, Trencsén 1738).

⁹⁸ C. S. IV/1. 128. l. (Nyitra 1613).

⁹⁹ C. S. III. 381. l. (Békés 1752).

¹⁰⁰ Vö. Illés József: A címeres levél kihirdetése. Kolosváry Bálint emlékkönyv. Bp. 1939.

¹⁰¹ C. S. IV/1. 36. l. (1583).

¹⁰² C. S. II/1. 386. l. (Borsod 1713).

iktatták, és ha ugyanazt a személyt újból főispánná nevezték ki, újabb esküt tett. Zala megye még javaslatot is tett főispáni kinevezésre.¹⁰³

1599-től kezdve a közgyűlésnek mutatja be a főadószedő a számadásait. Később ezeket előzőleg bizottság vizsgálja át.¹⁰⁴ Akadt megye, mely a közgyűlést — előzetes kihirdetéssel — lustrumnak, tehát a nemesség fegyverzete, lovai megvizsgálásának is felhasználja.¹⁰⁵ Ennek azonban Zalában nem találtam nyomát.

Már a XVI. században gyakoriak, később számuk egyre nő a magánügyekben előadott tiltakozásoknak (*protestationes*), ügyvédvállásoknak stb., melyek jegyzőkönyvbe vételét a magánérdekek biztosításának tekintették.

Máramaros megye a közgyűlés rendjének biztosítása végett statutumba iktatta 1650-ben a közgyűléseken tárgyalandó ügyek sorrendjét, ami egyben azt is mutatja, mit tekintettek a megyei közgyűlés elé tartozó ügynek:

1. A fejedelemtől érkezett parancsok megtárgyalása.
2. Egyéb, az egész megyét érintő közügyek, az idegenből érkezett levelek közzététele, és azokra válasz adása.
3. A megyére fellebbezett perek.
4. Nemes emberek ellen indított tiszt (hivatalbóli) perek.
5. Magánkérélmek, panaszok.
6. Protestációk és más, magánszemélyek által jegyzőkönyvbe venni kért ügyek.¹⁰⁶

Természetesen a megyegyűléseknek egyik legfontosabb teendője volt kezdettől fogva a tisztviselők választása, de ezt utoljára hagytam, mert részletesebb ismertetést igényel.

Zala megye legrégebb, a XVI. századi közgyűlési jegyzőkönyveiből a választásnak semmiféle rendszerességét nem lehet felismerni. Gyakrabban foglalkozik a közgyűlés a felkelő nemesség kapitányának megválasztásával,¹⁰⁷ de már itt is találkozunk esküdt-, jegyző-választással. Abból, hogy három évben egymás után az alispán lemond, de állásában visszatartják,¹⁰⁸ felismerhetjük, hogy az alispán tisztsége általában egy évre szól, akkor lemondhatott, de ez az egy év nem szorosan értendő, olykor egy évnél 4 hónappal több, máskor ugyanannyival kevesebb után kerül ismét sor az alispán lemondására. Némelyik megye — a háborús időre tekintettel — hangsúlyozottan elhalasztotta az alispánválasztást. De a tisztviselők választásának elvéhez mindig ragaszkodtak, a választás elmaradását a megye tekintélye rontásának minősítették.¹⁰⁹ E korban — úgy látszik —, az volt a megyék általánosan követett elve, hogy a tisztviselők választása egy évre szól, némelyik meg is jelölte, hogy a lemondást bejelentő közgyűlést (*congregatio valedictoria*) és az új választógyűlést az esztendő mely napjain kell tartani.¹¹⁰ Zala megye az egy-

¹⁰³ Jkv. 1584. I. 8., 1585. II. 7., 1593. I. 25., 1594. I. 25.

¹⁰⁴ C. S. III. 382. l. (Békés 1752).

¹⁰⁵ C. S. III. 214. l. (Ugocsa 1692).

¹⁰⁶ C. S. III. 115—6. l.

¹⁰⁷ Jkv. 1595. IV. 20., 1596., 1597. VI. 4.

¹⁰⁸ Jkv. 1598. I. 8., 1599. IV. 21., 1600. I. 4.

¹⁰⁹ C. S. III. 21—2., 210. l. (Szatmár 1594, Máramaros 1692).

¹¹⁰ C. S. II/1. 203., 237., 313., III. 50., IV/1. 216., 242., 623., V/1. 110., 259., 365. l. (Abaúj 1651,

évi szolgálatot sem tekintette általános szabálynak, tehát szó sincs arról, hogy a török korban évente az egész tisztikar megújításra került volna. Ha valamelyik állás halál vagy más elfogadható ok következtében megürült, azt a legközelebbi közgyűlésen betöltötték, de nem minden választáson töltötték be valamennyit. Így 1617. január 8-án szolgabírákat és főadószedőt választottak, ez év április 13-án csak szolgabírákat. 1638. május 10-én csak szolgabírákat, ez év szeptember 13-án más tisztviselőket választottak. 1647. november 7-én, december 12-én és e hó 16-án is választottak néhány tisztviselőt. 1654. január 14-én, március 12-én és szeptember 7-én is választottak esküdteket. 1658. június 3-án, szeptember 2-án és 1659e. január 20-án is sor került esküdtek választására. Csak kivételesen választottak gyszerre alispánt, jegyzőt és egyéb tisztviselőt is, így 1671. nov. 23-án.¹¹¹ Mégis az évenkénti választás annyira a megyék köztudatába ment át, hogy az 1723 : 56. tc. 2. §-át, mely általában harmadévenkénti tisztviselőválasztást rendelt, több megye szükségesnek tartotta kifejezetten elfogadni és e rendelkezést statumban megismételni.¹¹²

Semmi nyoma nincs annak, hogy az alispánt kivéve a többi tisztviselő választásába a főispánok beleszóltak volna. Zrínyi Miklós, mint Zala megye főispánja, az alispánokat ugyan megerősítette állásukban, de a szolgabírák tekintetében a közgyűlésre bízta, hagyja-e a régieket, vagy újakat választ helyettük.¹¹³ Volt megye, amelyik az alispánválasztás tekintetében is ragaszkodott a teljesen szabad választáshoz, és elutasította a főispánnak azt a kívánságát, hogy ezt vele előre beszéljék meg.¹¹⁴ Több megye belenyugodott azonban abba, hogy az alispánt a főispán és a közgyűlés egyetértőleg válassza,¹¹⁵ vagy éppen, hogy a közgyűlés a főispán jelöltjei közül válasszon, csupán azt kívánták meg, hogy a jelölést a tekintélyesebb nemesekkel (*cum potioribus nobilibus*) beszélje meg.¹¹⁶ Precíz előírást csak Turóc megye adott, azt kívánta, hogy a főispán négy személyt jelöljön, és pedig kettőt a vagyonos, kettőt pedig az egy telkes nemesek közül, és közülük választ alispánt a közgyűlés.¹¹⁷ Az 1723 : 56 tc. által előírt négyes jelölést sem tartották be, mert van adat arra, hogy a főispán ez után is csak 3 személyt jelölt, másrészt nemcsak az alispáni, de a jegyzői, aljegyzői, adószedői és szolgabírói állásokra is 2—3 személyt jelölt, és a közgyűlés ezek közül választott.¹¹⁸ Előfordult, hogy a választandó alispánnak választási feltételeket szabtak,¹¹⁹ de ez kivételes eset.

Torna 1663, 1690, Szabolcs 1610, Turóc 1608, Hont 1714, Sopron 1629, Baranya 1701 Moson 1723).

¹¹¹ Jkv.

¹¹² C. S. III. 347., IV/1. 672—3. 682. l. (Békés 1744, Pest 1725, Pozsony 1725).

¹¹³ Levéltári Szemle 1966. 655. l.

¹¹⁴ C. S. II/1. 119—120., IV/1. 80. l. (Torna 1619, Turóc 1598).

¹¹⁵ C. S. V/1. 110. l. (Sopron 1629).

¹¹⁶ C. S. II/1. 320., III. 61., IV/1. 383. l. (Abaúj 1692, Máramaros 1630, Bars 1674).

¹¹⁷ C. S. IV/1. 216. l. (Turóc 1560—1639).

¹¹⁸ C. S. IV/1. 752—3. l. (Liptó 1730).

¹¹⁹ C. S. II/1. 199. l. (Ung 1649).

V.

A közgyűlés elnöke elvileg a főispán volt, vagy akit maga helyett kijelölt.¹²⁰ Ha a főispán meghatalmazottat sem küldött, akkor elnökölt az alispán. Ez elég gyakran fordult elő. A megjelent nemeseknek a közgyűlés bezárásáig 12 Ft bírság terhével ott kellett maradniuk.¹²¹ Ennek biztosítása céljából rendelték el, hogy előbb a közügyeket kell tárgyalni, csak az után a magánkérelmeket, panaszokat, pereket. Elvileg ugyanis arra igyekeztek, hogy a közgyűlést egy nap alatt befejezzék, de ha másnapra is maradtak ügyek, és azokat a magánügyeket, amikben valaki érdekelt volt, már letárgyalták, az ilyen érdekeltet szívesen otthagyták a gyűlést.

Abból a célból, hogy a közgyűlést lehetőleg egy nap alatt be tudják fejezni, több megye elrendelte, hogy a gyűlést nem délután, hanem reggel, istentisztelet után, 8 órakor¹²² vagy éppen 7 órakor, nyáron 6 órakor kell kezdeni.¹²³ Hogy ez elérhető legyen, a XVIII. században elrendelték azt is, hogy az összes résztvevők már a gyűlés megnyitása előtti este a gyűlés helyére érkezzenek,¹²⁴ sőt azt is, hogy a közgyűlést szerdára tűzzék ki, hogy a távolabb lakók is odaérjenek, de ne kelljen vasárnap elindulniuk.¹²⁵ Természetesen igen kérdéses, hogy e kívánságokat végre tudták-e hajtani.

A közgyűlésre — még Mohács előtti szabályok szerint is — tilos volt fegyveresen belépni, amit természetesen a nemes urak nem voltak hajlandók betartani. Először e szabály betartására rendelték, hogy a gyűlés épületének kapujában mint ajtónálló egyik szolgabíró vagy esküdt álljon, éspedig az, akinek a járásában a gyűlést tartják, abból a célból, hogy a fegyvereket vegye el, és az 1 Ft bírságot kirója. Segítségére gyalogos katonákat is kirendeltek. A XVIII. században ennek az ajtónállónak fő feladata már a nem nemesek távoltartása lett.¹²⁶

A fegyverek elvételére valóban szükség volt, mert véres összetűzésekről ugyan nem tudunk, de a közgyűléseken történt zajongásról, zavargásról¹²⁷ és a megye tisztviselőinek szavakkal való megsértéséről¹²⁸ számos statutumból értesültünk. Ezek büntetése azonban feltűnően enyhe. Az alispán háromszori figyelmeztetése után sem csendesülőkre 3 Ft bírságot¹²⁹ rendelnek, bár az is előfordul, különösen ha „lélek mondással” való káromkodás is történt, hogy a bírság tétele 100 Ft.¹³⁰

¹²⁰ C. S. IV/1. 217. l. (Turóc 1560—1639).

¹²¹ C. S. 149., 257., 285., IV/1. 704., V/1. 147. l. (Szatmár 1663, Máramaros 1709, Szabolcs 1720, Hont 1726, Győr 1750).

¹²² C. S. II/1. 432—3., IV/1. 113., 726., 748. l. (Gömör 1746, Turóc 1615, Nyitra 1721, Liptó 1730).

¹²³ C. S. II/1. 181—2., 285. l. (Szepes 1642, Abaúj 1681).

¹²⁴ C. S. IV/1. 13., 786., 789. l. (Bars 1577, Liptó 1730, Trencsén 1736).

¹²⁵ C. S. III. 157. l. (Máramaros 1670).

¹²⁶ C. S. II/1. 24., 112., 181—2., 312., III. 76., IV/1. 696. l. (Sáros 1617, Szepes 1567, 1642, Gömör 1650, Szabolcs 1634, Komárom 1792).

¹²⁷ C. S. II/1. 150., 187., 312., 421. l. (Torna 1632, 1642, Gömör 1690, 1746).

¹²⁸ C. S. II/1. 137., 311., III. 260., IV/1. 452., 338., 600., 601. l. (Gömör 1626, Borsod 1690, Szabolcs 1720, Turóc 1680, Hont 1660, 1705, Liptó 1705).

¹²⁹ C. S. II/1. 150., IV/1. 452., 338. l. (Torna 1632, Turóc 1690, Hont 1660).

¹³⁰ C. S. II/1. 137., 187., 311. l. (Gömör 1626, Torna 1642, Borsod 1690).

A „tekintetes karok és rendek” nem egyszer azon vitatkoztak, ki hova ülhet a közgyűlésen. Az „ülérend”-ről először 1691-ben készítenek statutumot, a barokk magyarországi hajnalán. Ekkor úgy rendelkeznek, hogy három asztalt kell felállítani. Az „alispán asztalá”-t lehetőleg zöld posztóval kell leteríteni, ott helyet biztosítani a főispánnak is, mellette ül a jegyző, a szolgabírák és a táblabírák. A másik asztalnál az esküdtek és a vagyonosabb birtokos nemesek, a harmadiknál a főurak követei. A többi nemesnek tisztességes ülőhelyet kell készíteni. Ezek tehát nem ülhetnek az asztalhoz.¹³¹ A másik 1725-ből kelt. Ez már csak egy asztalról szól, mely mellett jobb oldalon ülnek a név szerint felsorolt nagybirtokos urak, a felsorolás szerinti sorrendben (Tallián Ádám, Nádasdy Ferenc, Festetics Kristóf stb.), rajtuk túl a klérus, a mágnások követei érkezésük szerinti sorban, majd a táblabírák. Bal oldalon ül a jegyző, mellette a szolgabírák.¹³² Ez már szinte etikettszerű felsorolás. A többi nemesekről meg sem emlékezik, ami arra enged következtetni, hogy nem sokkal több nemes részvételére számítottak. A harmadik ülésrend 1755-ben az egyetlen asztal jobb oldalára rendeli a megyei tisztviselőket, bal oldalára pedig a táblabírókat kor szerinti rendben, és a nagy urak követeit. A többi nemesek nem ülhetnek az asztalhoz.¹³³ Ez már szűk körű testületnek mutatja a közgyűlést, mert nyilvánvaló, hogy az asztal mellett ülőkön kívül másnak nem kívánt a szólásra jogot adni.

Az ügyek tárgyalási rendjét illetően főleg azt ismételtetik a statutumok, hogy előbb a közügyeket kell tárgyalni, csak ezt követőleg a magánügyeket.¹³⁴ Részletesebb sorrendet állapít meg Liptó megye 1580-ban, elrendelve, hogy előbb a közügyeket kell tárgyalni, ez után a prohibíciókat, inhibíciókat, protestatiókat, szerződéseket és kötelezvényeket kihirdetni, ez után olvassák fel a szolgabírák a gyűlés által kiadandó okleveleket, ez után tárgyalják a szegény nemesek, az utolsó napon pedig a többi nemes pereit.¹³⁵ Aki olyan ügyben szólal fel, ami még nincs soron, bírság fizetésére köteles. A XVIII. században kezdik hangsúlyozni, hogy a gyűlést az előző gyűlés jegyzőkönyvének felolvasásával kell kezdeni, és megvizsgálni, vajjon a határozatokat végrehajtották-e. Ez után tárgyalják a közügyeket stb., az ülés végén pedig fel kell olvasni az újonnan hozott határozatokat.¹³⁶ Ez egyszerűen az írásbeliség terjedésének jele.

Már korán hangsúlyozzák a közgyűléseken való tárgyalás nyilvánosságát. Csak azt lehet határozatként jegyzőkönyvezni, amit nyilvánosan felolvastak, és illő mérséklettel megtárgyaltak. A határozatokat nemcsak a megye, de a jelen levő tekintélyes nemesek pecsétjével is lássák el.¹³⁷ Az ügyeket vagy a jegyző, vagy a szol-

¹³¹ C. S. IV/1. 516. 1 (Liptó).

¹³² C. S. V/1. 433—4. 1. (Somogy).

¹³³ C. S. III. 394. 1. (Szabolcs).

¹³⁴ C. S. IV/1. 281. 1. (Trencsén 1650).

¹³⁵ C. S. IV/1. 20. 1. Lásd még fentebb 106. jegyzet.

¹³⁶ C. S. II/1. 420—1., IV/1. 693, 699., 713—4., III. 382. 1. (Gömör 1746, Szepes 1747, Liptó 1725, Nyitra 1726, Hont 1726, Békés 1751).

¹³⁷ C. S. IV/1. 140., 282., 672—3., III. 314., 389. 1. (Trencsén 1615, 1650, Pest 1725, Ugocsa 1726, Csongrád 1760).

gabírák adják elő. A statutumok megkövetelték, hogy hangosan és érthetően olvassanak.¹³⁸

Ha szavazásra került a sor, lehetőleg egyhangú szavazásra, azaz közfelkiáltásra törekedtek. Ha ez nem volt lehetséges, össze kellett gyűjteni a szavazatokat. Először a mágnások és prelátusok, majd a táblabírák, a birtokos nemesek, végül az egy telkes nemesek szavaztak. A szavazatokat a jegyzőnek kellett jegyeznie.¹³⁹ A szavazás mellett már korán kezdték emlegetni a szavazatok mérlegelését, a XVIII. század elején pedig már olyan körmönfont fogalmazással is találkozunk, hogy „a véleményeket össze kell vetni, és a határozatot a vélemények többségéből kell kikövetkeztetni”.¹⁴⁰

A közgyűlésről jegyzőkönyvet készítettek. Ennek elveit és a jegyzőkönyv egész fejlődését már Főglein Antal részletesen tisztázta.¹⁴¹ Itt csak arra utalunk, hogy korszakunkban a jegyző őrizte azokat házánál, és a közgyűlésekre magával vitte, bár különösen veszélyes időben ezt meg is tiltották neki.¹⁴² A jegyzőkönyv tartalmára, készítésének módjára vonatkozó részletesebb előírások csak a XVIII. században, de akkor nagy bőségben keltek.^{142a}

A közgyűlés súlyos terhet jelentett ama helység lakosainak, amelyben a közgyűlést tartották, hisz a sok összegyűlt nemesnek és lovaiknak enniük kellett. Tolna megye 1721-ben ezt a terhet kifejezetten a mezővárosiakra hárította,¹⁴³ más megyék azonban a terheket megosztották. A szállás terhét ugyan itt is a mezővárosnak kellett viselnie, de az ebédről az illetékes járási szolgabíró gondoskodott a megyei házipénztár terhére.¹⁴⁴ Akadt megye, ahol az ebédre való vendégül látást annak kötelességévé tették, aki nemesítőlevelet hirdettetett ki.¹⁴⁵ Persze ez is azt jelentette, hogy a terhet az erősebb vállról a gyengére hárították, hisz az armalistának rendszerint nem volt birtoka, viszont éppen elég súlyos költség volt számára a diploma kiváltása.

Már korán előfordult, hogy előbb egyes konkrét ügyek elintézésére,¹⁴⁶ majd a számadások megvizsgálására¹⁴⁷ és az adókivetés előkészítésére¹⁴⁸ a közgyűlés bizottságot (*deputatio*) választott. A bizottsági tagságot 24 Ft bírság terhével el kellett vállalni, de a résztvevők munkájukért napidíjat kaptak.¹⁴⁹ A XVIII. század-

¹³⁸ C. S. IV/1. 283. l. (Trencsén 1650).

¹³⁹ C. S. IV/1. 216., III. 382. l. (Turóc 1560—1639, Békés 1752).

¹⁴⁰ C. S. IV/1. 713—4. l. (Nyitra 1726).

¹⁴¹ *Levéltári Közlemények*, 1938. 142. és köv. l.

¹⁴² C. S. III. 41. l. (Szatmár 1606).

^{142a} C. S. II/1. 376., 420—2., 456., III. 257., 320., 347., IV/1. 682., 712., 741., 790., V/1. 558. l. (Ung 1712, Szepes 1747, Gömör 1746, Máramaros 1709, Ugocsa 1736, Szabolcs 1730, Békés 1744, Pozsony 1725, Nyitra 1726, Liptó 1730, Trencsén 1736, Sopron 1742).

¹⁴³ C. S. II/1. 352. l.

¹⁴⁴ C. S. II/1. 305—6., 311., V/1. 282. l. (Heves 1688., 1689, Moson 1711).

¹⁴⁵ C. S. IV/1. 308. l. (Hont 1653).

¹⁴⁶ *Jkv.* 1558. VI. 15.

¹⁴⁷ *Jkv.* 1613. V. 30., 1649. IX. 6., C. S. II/1. 468., V/1. 557. l. (Szepes 1747, Sopron 1746).

¹⁴⁸ C. S. II/1. 319. l. (Abaúj 1691).

¹⁴⁹ C. S. II/1. 468., V/1. 153. l. (Szepes 1747, Vas 1684).

ban a bizottságok száma lényegesen megsaporodott, de ugyanakkor tiltakoztak is a túl sok bizottság ellen.¹⁵⁰ A *deputatiók* nem önállóan határoztak, hanem munkáikat fel kellett olvasni a közgyűlésen, és azután voltak kiadhatók a megye pecsétje alatt. A XVIII. században ugyanígy határoztak a közgyűlésen kívül tett sürgős intézkedések, és a részleges gyűlések határozatai tekintetében is.¹⁵¹

* * *

A közgyűlés tehát a török háborúk korában fejlődött valóban rendszeres, a megye ügyeit tényleg vezető intézménnyé. Benne a mágnások és nagyobb birtokú nemesek uralkodtak, de nem zárták ki belőle az egészen szegény nemeseket sem. Szavazatuk, ha korlátozott keretekben is, de érvényesült.

¹⁵⁰ C. S. II/1. 392., 444. l. (Gömör 1714, 1746).

¹⁵¹ C. S. V/1. 362., 588. l. (Baranya 1723, Vas 1752).